מנורת המאור — ענין מוסר הבן

בענין גידול בנים

יסר בנך ויניחך אז יכון תמיד ארחך שבט מוסר אל נא יחסר מגו חסר לב נכחך רגע אותו אל נא תעזוב גם לילה בו שים שיחך אם אל תרף יד ממנו אז בו יהיה זך לקחך לראות חפציך בו אם תחפוץ יסר בנך ויניחך.

יסר בנך ויניחך ויתן מעדנים לנפשך. גרסי' במדרש משלי יסר בנך ויניחך, אם תרצה להיות במנוחה ובהשקט ובשלוה בעולם הזה, יסר את בנך. שאם תייסר את בנך בקטנותו, ותדריכהו על הדרך הטובה והישרה, תהיה במנוחה ובהשקט ובשלוה. מפני שלא תצטער עליו שיצא לתרבות רעה ולעשות עבירות, ולא לגנוב ולא לרצוח, הואיל ויסרת אותו בקטנותו ולמדתו ללכת על דרכי השם ית'. ואז יהיה מקורך ברוך, וזרעך כשר ועושה הטוב והישר בעיני הב"ה, וימצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם.

וגרסי' במדרש שנים ושלשים מדות יסר בנך ויניחך, למד בנך תורה ויניחך מדינה של גיהנם. ויתן מעדנים לנפשך, שיכניסך בגן עדן עם הצדיקים. וכתי' (משלי יט, יח) יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך, ר"ל כי יש תקוה אם תראה בנך שהוא טפש, אל תאמר מה יועיל בו המוסר, הואיל ואין לו דעת להבין אניחנו, אלא אפי' הוא טיפש עדיין יש לו תקוה בלימוד ובמוסר, ואם הוא טפש אם תלמדנו מוסר, כ"ש אם לא ילמד כלל, ואם לא הבין עד עתה אפשר שיבין מכאן ואילך. ואם לא יבין תורה הרבה מפני שהוא טפש, ילמד לפחות לקרות בתורה ולהתפלל, כדי שיצא מכלל עמי הארץ. ואל תאמר, אם אגדיל עליו המוסר ימות תחת השבט, הוי ואל המיתו אל תשא נפשך. ד"א יסר בנך כי יש תקוה וגו', יסר בנך, שמא יצא לתרבות רעה וימות בידי ב"ד או שלא בב"ד.

וטוב לו לאדם שימות או שתכהינה עיניו ולא יעמיד בן רשע. כדגרסי' בבראשית רבה ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות. ר' אלעזר בן עזריה אומר, כהו עיניו כדי שלא יראה ברעתו של רשע. אמר הב"ה, יהא יצחק יוצא לשוק ויהוון ברייתא אומרין, דין אבוהי דההוא רשיעא, אלא הריני מכהה את עיניו והוא יושב בתוך ביתו, הה"ד בקום רשעים יסתר אדם. מכאן אמרו, כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע עיניו כהות. תלמיד רשע, מאחיה השילוני, שנא' ואחיהו לא יכול לראות כי קמו עיניו משיבו. כל כך למה, מפני שהעמיד את ירבעם, שהיה תלמיד רשע. בן רשע, מיצחק, דכתיב (בראשית כז, א) ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות. כל כך למה, שהעמיד את עשו, שהיה בן רשע.

מעשה בבנו של ר' חנינא בן תרדיון שנתחבר ללסטים, וגלה את סודן, והרגוהו ומלאו את פיו עפר וצרורות. לאחר שלשה ימים לקחוהו חכמים ונתנוהו בכליבה, ובקשו לקלס עליו מפני כבודו של אביו, ולא הניחן. אמ' להם, הניחו לי ואני אומ' על בני. פתח ואמר, ולא שמעתי בקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני, כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל ועדה. ואמו קראה עליו, כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו. אחותו קראה עלו, ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ.

ד"א ואל המיתו אל תשא נפשך, ר"ל לצעקתו ולבכיתו, אל תחמול עליו כשתכנו בשבט ואל תחוש לצעקתו, דכתי' (משלי כג, יד) אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל, וכתי' (משלי יט, כז) חדל בני לשמוע מוסר לשגות מאמרי דעת. הה"ד בני אם יפתוך חטאים אל תבא, אם יאמרו לך ויורוך לשגות ולסור מאמרי דעת, חדל לשמוע להם ולעצתם. ד"א חדל בני לשמוע מוסר, אל תביא את עצמך לשמוע מוסר מן הדיינין, כדא' ולקחו זקני העיר ההיא [את האיש] ויסרו אותו. ר"ל אם תשגה מאמרי דעת, סופך לקבל מוסר ועונש בב"ד, שנא' אל תמנע מנער

מוסר וגו'. ר"ל אם תכנו בשבט כשהוא קטן, כדי לייסרו, תצילנו ממיתה בב"ד כשיגדל. וכתי' (משלי כב, ו) חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. פי' אם תחנך לנער על פי דרכו, מהו דרכו של נער, שלא ללמוד ושלא להתפלל, אלא ישב בטל ולרדוף אחר תאותו, אם תעזוב אותו על דרכו הרעה ועל טבע נערותו, ולא תמחה בידו להחזירו למוטב, גם כי יזקין לא יסור ממנה, מפני שנעשו לו כטבע ולא יוכל לפרוש מהן. והפך מזה, אם תייסרנו בנערותו, יהיו לו המדות הטובות כטבע ולא יוכל לפרוש מהן. ולפי זה הפירוש אין ר"ל חנוך לנער על פי דרכו מצוה, כלומר עשה כך וכך, אלא כמו שמח בחור בילדותך, ופירושו אם תשמח בחור בילדותך ותהלך בדרכי לבך, דע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט. וכן חנוך לנער, אם תחנך לנער על פי דרכו, כשיזקין לא יסור מאותו הדרך שהורגל בו.

ד"א חנוך לנער על פי דרכו, הוי מחנך לנער כפי שהוא יכול לסבול כפי שניו, וכשיגדל הוסיף לו בלימוד. דתנן בן חמש שנים למקרא, בן עשר שנים למשנה וכו'. וגרסי' בבבא בתרא בפרק לא יחפור, אמ' ליה רב לרב שמואל בר שילת, עד בר שית לא תקבל, מכאן ואילך קביל ואספי ליה כתורא. פי' הנער אינו למד עד שיהיה בן שש שנים אלא דבר מועט, מפני קטנותו, מכאן ואילך יקבל יותר, לפי' יוסיפו לו בלימוד מעט מעט בכל יום ויום, כמו שעושין לשור, כשיכניסוהו לחרישה אין דוחקין אותו יום ראשון, אלא מוליכין אותו על השדה שיש לו לחרוש ומטיילין בו עליה, ליום שני קושרין העול על צוארו, ליום שלישי דוחקין אותו לחרוש מעט, עד שילמוד ויחנך לחרוש. לפי' ישתדל אדם ללמד את בנו, וללמדו תורה מקטנותו, ולחנכו ללמוד מעט, כפי כח הנער וכפי שניו וכפי שיוכל לסבול. והב"ה מתעלה כשהקטנים שחין בתורה, שנא' מפי עוללים ויונקים יסדת עוז. ואע"פ שהן מדלגין בפסוק מפני שאינם יודעים לקרות, הב"ה אוהב אותן, שנא' ודגלו עלי אהבה. אל תקרי ודגלו אלא ודלגו.

אמר המחבר, ודגל"ו על"י, בגימטריא מאה וחמשים ותשע, כמנין קט"ן. כיצד, כשהקטן מתחיל לדבר, מלמדו לומר תורה צוה לנו משה וגו', וכן פסוק ראשון של ק"ש. וכשיגדל יותר, מוסיף ללמדו מקצת פסוקים על פה. וכשיהיה בן שלש שנים, יתחיל ללמדו האותיות. וכשיגדל יותר, שוכר לו מלמד וקונה לו ספרים ומלמדו. ואם יכבד על הנער לשקוד על הלימוד תמיד, יפייסנו תמיד בדברים שהקטנים אוהבים ומתאוים להם, כגון דבש וקליות ואגוזים וכיוצא בהן, ויאמר לו, הנה לך זה, על מנת שתלך לבית הסופר ותלמוד. וכשיגדל ויבין יותר וימאס אלו הדברים שאמרתי, יאמר לו אביו, לך לבית הסופר ואקנה לך חגורה יפה ומנעלים נאים. וכשיגדל יותר, יאמר לו, אתן לך זוזים, על מנת שתלמוד ברכת מזון ותפלה, וקונה לו ציצית ותפילין, כדי לחנכו על המצות. וכשיגדל יותר, יאמר לו, למוד תורה ותקרא תלמיד הגון. וכשיבין יותר, אומר לו, למוד תורה ותקרא רב. וכשיבין יותר, אומר לו, למוד תורה ותקרא חכם ודיין ואב בית דין ותשב בראש. עד אשר ישיג אמתת התורה, ומואס בכל אלו הדברים שאמרתי, ויעסוק בתורה לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. וילמד אדם לבנו כשהוא קטן לנשק על ידי אביו ואמו, ועל ידי רבו, ועל ידי הגדולים והחסידים. וכל מי שמנשק הקטן על ידו, צריך לשים ידו על ראשו ויברכהו. כי כשישים אדם את ידו על ראש הקטן, הקטן מתברך, שנא' וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים וגו', וכתיב (בראשית מח, כ) ויברכם ביום ההוא לאמר [וגו']. ובהנחת היד על ראש הקטן הוא מתברך. ורמז לדבר, ביד האדם ט"ו איברים, כמנין ט"ו אותיות שבפסוק יברכך ה' וישמרך, יאר ה' פניו אליך ויחנך, ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום. כלומר, יחולו על ראשך הברכות שבשלש פסוקים אלו, שהן ט"ו, כמנין איברי היד. ולפי' משימין היד על ארון המת או על הקבר, לבקש רחמים על המת. לפי שבידו של אדם ט"ו איברים, כמנין ט"ו אותיות שבפסוק יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפיל.